

3.2. Дослідження політичних трансформацій в регіоні Західні Балкани на початку ХХІ ст. (Ю. І. Майстренко)

Тема політичних трансформацій в регіоні Західні Балкани на початку ХХІ ст. є недостатньо вивченою; практично немає досліджень, які б охоплювали весь комплекс проблем та чинників трансформацій РЗБ. У процесі дослідження було вивчено праці українських, російських, болгарських, хорватських, сербських, чорногорських, боснійських, косовських, македонських, албанських, американських та англійських учених. Наукову літературу, що була вивчена в процесі проведення дослідження, можна умовно розділити на кілька груп за проблематикою. До першої групи належать наукові роботи, за допомогою яких стало можливим створити теоретичну основу дослідження. До другої – література, що стосується вивчення інтеграційних процесів у РЗБ, політики розширення ЄС та НАТО та її значення для країн РЗБ, а також політики Росії та Туреччини в регіоні. До третьої – наукові роботи, у яких були вивчені демократичні перетворення в країнах РЗБ.

Серед праць, що ввійшли до першої групи слід особливо відзначити роботи Дж. Міршаймера [1, 2, 3, 4, 5, 6], представника школи неореалізму, який у своїх працях проаналізував процеси мирного врегулювання в РЗБ із точки зору неореалізму. Американський дослідник Девід А. Балдвін [7] порівняв праці теоретиків неореалізму та неолібералізму.

Важливими концептами в дослідженні трансформацій країн РЗБ є демократія, ліберальна демократія, демократизація, націоналізм, фінансово-економічна криза. Для проведення даного дослідження особливе значення мала праця Ч. Тіллі. У своїй монографії він виявив загальні процеси, через які відбуваються процеси демократизації та де-демократизації. С. Хантінгтон увів у політологію термін «третья хвиля демократизації»; він використав це визначення для аналізу процесу переходу країн від недемократичних до демократичних режимів наприкінці ХХ ст. У його монографії пояснюються витоки «третьої хвилі» та її особливості порівняно з попередніми.

Важливою для дослідження була збірка наукових праць під редакцією Д. Гузіни [8]. Учені дослідили проблеми та перешкоди для демократизації країн Східної Європи, дійшли висновку, що в суспільствах РЗБ відбуваються дещо відмінні процеси, але можна відстежити й схожі риси. Л. Дайамонд [9, 10] у своїх статтях визначив найкращу форму врядування, дав визначення терміну «демократія», охарактеризував псевдо-демократії та не-демократії.

Серед знаних теоретиків слід відзначити А. Пшеворського, чії праці стали основою багатьох досліджень із транзитології. У своїй монографії «Демократія і ринок» [11] Пшеворський вивчав не тільки процеси переходу від однієї суспільно-політичної системи до іншої, а також виявив умови для встановлення та розвитку стабільних демократичних режимів. Американський учений Ф. Шміттер [12] дав визначення поняттю «консолідована демократія» та пояснив значення громадянського суспільства для встановлення консолідованої демократії. Х. Лінц та А. Степан [13] звернулися до проблеми державності, особливу увагу було приділено співвідношенню між державою, нацією й демократією.

Для розкриття сутності фінансово-економічної кризи та подальшого вивчення її впливу на процеси трансформації країн РЗБ було залучено ряд аналітичних статей. Важливими для дослідження виявились роботи Г. Санько [14] та А. Кураташвілі [15], що були зосередженні на причинах виникнення кризи.

Для вивчення впливу зовнішніх факторів на процеси трансформації РЗБ корисними стали результати наукових досліджень, які були опубліковані на базі наступних дослідницьких інститутів: Фонд Конрада Аденауера (Македонія); Європейський політичний центр (Бельгія); Інститут регіональних та міжнародних досліджень (Болгарія); Інститут дослідження безпеки ЄС (Франція); Центральноєвропейський інститут політики (Словаччина).

О. Анастасакіс [16] приділив увагу регіональним ініціативам ЄС та співробітництву з Гаазьким трибуналом, а також торкнувся питання вимог Євросоюзу щодо країн РЗБ та їхнього значення в процесі трансформації. Ф. Траунер [17] також вивчив рамки

співробітництва ЄС та РЗБ, значення європейської політики в підтриманні безпеки та стабільності в регіоні.

Корисними для вивчення значення чинника ЄС у процесі трансформації РЗБ були праці таких російських дослідників як Ю.Кудряшова [18], О. Калоева [19, 20, 21, 22], Є. Гуськова [23, 24]. Ю. Кудряшова позитивно оцінювала значення розширення ЄС як для країн РЗБ так і для РФ, вона стверджувала, що для Росії можуть відкритися додаткові можливості, скориставшись якими можна укріпити свої позиції на регіональному та західноєвропейському рівні. Є. Гуськова у своїх дослідженнях стояла на чітко визначених анти-західних та проросійських позиціях, у її працях можна було простежити жорстку критику в бік ЄС. О. Калоева в праці щодо зовнішньої політики Сербії, оцінила ситуацію з точки зору країни-претендента на вступ та виявила місце європейського вектору в зовнішній політиці Сербії.

Дуже важливе значення для дослідження мали праці власне балканських дослідників (хорватських, сербських, македонських, чорногорських), оскільки вони дали змогу безпосередньо проаналізувати національний підхід до євроінтеграції. Загалом дослідники розуміли, що першим кроком до ЄС була інтеграція в євроатлантичні структури. Серед учених, що займались вивченням євроінтеграції слід відзначити Д. Божиновича [25], І. Бандовіча [26], В. Самарджію [27], та С. Ральчева [28, 29, 30, 31, 32]. Незважаючи на те, що дослідники вивчали одну проблему, але при цьому кожен із них зосередився на окремому аспекті. Д. Божинович вивчив значення регіонального співробітництва для вступу країн регіону в ЄС. В. Самарджія проаналізувала значення вступу Хорватії в ЄС; вивчила процес розширення в період економічної кризи. Вона розкрила значення інтеграції як для ЄС та Хорватії, так і для країн РЗБ у цілому. М. Вуячич проаналізував особливості процесу інтеграції Сербії в ЄС. Глибокий та ґрунтовний аналіз процесу розширення ЄС на Балкани провів С. Ральчев. У своїх аналітичних статтях він розкрив основні проблеми країн регіону в сфері економіки та політики, проведення реформ та окреслив перспективи розвитку на

майбутнє, досліджував перспективи вступу в ЄС; детально проаналізував основні демократичні зрушення, що відбулись в країнах регіону.

С. Качарска [33] звернулася до ролі ЄС у політичних та економічних перетворення в Македонії в період з 1997 р. до 2011 р. Вона відзначила особливості країни в цьому сенсі; незважаючи на те, що країна одна з перших підписала угоду про стабілізацію та асоціацію й отримала статус кандидата, євроінтеграційні процеси в країні дещо сповільнились. Автор зазначила, що однією із проблем, яка заважала подальшому просуванню країни на шляху інтеграції, було питання конституційної назви країни. У дослідженні поєднуються вивчення європеїзації та процесу урегулювання конфлікту.

Основною тезою в дослідженні Дж. Джанкіча [34] була еволюція ролі ЄС в Чорногорії. Вона простежила всі зміни політики Європейського Союзу стосовно країни протягом більш ніж двох десятиріч та всі етапи становлення відносин між Чорногорією та ЄС.

М. Стоїч [35] вивчив міжпартійну дискусію в Сербії щодо європейської інтеграції. Вчений проаналізував кожну значну політичну партію країни окремо. Він виявив, що в країні майже не має значних політичних сил, що стояли б на анти-європейських позиціях. Автор зазначив, що політичні партії використовують прихильність до ЄС в своїх програмах, для того, щоб отримати перемогу на виборах. М.Стоїч звернув увагу на проблему Косово та її вплив на формування зовнішньополітичних орієнтирів основних політичних сил.

Л. І. Мехметі [36] в своєму дослідженні оцінив роль міжнародних акторів в процесі демократизації Косово. Він наголосив, що Косово досягло відчутного прогресу в інституційному будівництві. У цьому контексті автор проаналізував спроби ЄС посадити лідерів Косово та Сербії за стіл переговорів, щоб виробити спільні рішення.

Е. Вайзовіч [37] вивчив європейські перспективи Боснії і Герцеговини. Він наголосив, що ЄС намагається знайти найкращий спосіб використання підходу «палки та морковки» щодо цієї пост-

югославської країни. Вчений проаналізував вклад ЄС в процес зупинення бойових дій в БіГ, участь у процесі стабілізації та пост-воєнного урегулювання та фінансову присутність Європейського Союзу в Боснії.

Для всебічного аналізу ролі фактора НАТО у зовнішній політиці країн РЗБ було задіяне широке коло аналітичних статей. Найкраще це питання, з точки зору проблем регіону, вивчили вчені, які належать до РЗБ. Значущий внесок у вивчення проблем розширення НАТО зробили Г. Тсоуропас, О. Радоман та Б. Фета [38], вони чітко окреслили, яке значення має розширення НАТО для РЗБ. Я. Сіміч [39, 40] зосередилась на проблемах вступу Сербії в НАТО, тому що ця країна мала складну історію взаємин з організацією, а також торкнулась питання нейтрального статусу країни. М. Ніч та Я. Сінгел [38] також вивчали взаємини Сербії та НАТО; вони прагнули виявити як позитивні так і негативні сторони вступу Сербії в Північноатлантичний Альянс, проаналізували позицію населення та політиків країни щодо цього питання.

Для комплексного дослідження впливу зовнішнього фактору на процеси трансформації необхідно було також вивчити значення регіональних держав: Російської Федерації та Турецької Республіки. Для дослідження важливо було відстежити позиції вчених цих країн та порівняти їх з дослідженнями вчених країн РЗБ.

А. Коніцер [42] проаналізував проблеми в трикутнику Сербія, Росія та ЄС і виявив, що Сербія намагалась розвивати відносини і з РФ, і з ЄС. Він вивчив вплив минулих подій на визначення зовнішньополітичних пріоритетів країни. Вчений дослідив ключові сфери співробітництва між Сербією та РФ, між Сербією та ЄС. М. А. Сміт [43] вивчив енергетичний фактор у відносинах РФ і країн РЗБ. Ключовими тезами дослідження були твердження, що Росія хоче розширити свій вплив на Балканах як противагу євроатлантичній інтеграції країн регіону; в якості головного інструмента для підвищення своєї ролі в регіоні Росія розглядала саме енергетичний фактор. Хорватський аналітик М. Біосіна [44, 45] вивчив російсько-хорватські відносини. Він вважав угоду щодо будівництва

Південного потоку важливим позитивним кроком у двосторонніх відносинах. В. Сокор [46, 47, 48] також в ряді своїх публікацій вивчав російсько-хорватські відносини крізь призму енергетичного фактору.

Є. Гуськова традиційно відстоювала тезу, що найбільш вигідним зовнішньополітичним вектором країн РЗБ була орієнтація на РФ, вона це намагалась показати на прикладі Сербії.

Для вивчення ролі Турецької республіки важливими виявилися роботи турецьких та македонських дослідників І. Рюми [49], Ш. Адиямана [50], Е. Тюрбердара [51], І. Джугуманова [52] та Д. Тасева [53].

І. Рюма вивчив особливості політики Турецької Республіки стосовно країн РЗБ. Він відзначив, що економічний фактор ставав дедалі важливішим у політиці Туреччини на Балканах, але при цьому країна не може в економічному сенсі домінувати в регіоні. Крім того, він зазначає, що Турецька Республіка завжди була частиною міжнародної присутності на Балканах. Автор також проаналізував особливості взаємин Туреччини з неурядовими організаціями, політичними партіями та культурними осередками в країнах регіону. Ш. Адияман вивчив спори із приводу офіційної назви Македонії та позицію Туреччини. Він також проаналізував історичні та культурні зв'язки між країнами. Е. Тюрбердар [54] вивчив причини, хід та наслідки трьохстороннього саміту в Стамбулі (24 квітня 2010 р.), який організувала Туреччина. Македонські дослідники І. Джугуманов та Д. Тасев [55] також торкнулись питання про роль Туреччини на Балканах, але вже в контексті регіональної політики та співробітництва.

Одним із важливих елементів зовнішнього впливу на процеси трансформації була світова економічна криза. Різні аспекти економічної кризи та прояви кризи в країнах РЗБ були досліджені в роботах таких вчених: В. Бартлета [56, 57] та В. Монастіріотіса [58], С. Ральчева [59], Г. Стойковскі [60].

Під редакцією В. Бартлета та В. Монастіріотіса вийшла збірка наукових праць, що охоплюють широке коло питань, пов'язаних з економічною кризою та її впливом на стан економік країн Південно-

Східної Європи. Авторами послідовно проаналізовано економічну ситуацію та розроблено політику, яку необхідно проводити для подолання проявів кризи. Детально описано кожну країну, стан економіки до кризи, особливості прояву кризи та шляхи подолання кризи, що дало можливість вивчити кожну країну окремо та порівняти їх між собою. Наприклад, П. Гаші [61] зосередився на вивченні впливу економічної кризи в Косово; він торкнувся також питання притоку іноземного капіталу в цей період. С. Ральчев опублікував ряд аналітичних матеріалів, що стосуються сучасних аспектів економічного, політичного та інституційного розвитку країн Західних Балкан. Дослідження були спрямовані на аналіз впливу двох зовнішніх факторів: процесу вступу країн у ЄС та міжнародної фінансово-економічної кризи. Г. Стойковскі зосередив увагу на вивченні проявів кризи в Албанії та Македонії.

Демократичні транзити були досліджені українською дослідницею О. Брусилівською [62]. В її монографії вивчено вплив зовнішніх факторів (ЄС, НАТО, США, ФРН) на трансформаційні процеси в країнах Східної Європи. Було описано стартові умови трансформації та зміни, що відбулись в країнах ЦСЄ в процесі трансформації. Також авторка провела порівняльний аналіз країн та їхніх досягнень, виявила, у чому полягала між ними різниця. Центральною ідеєю дослідження було домінування зовнішніх факторів трансформації над внутрішніми. Декілька робіт О. Брусилівської [63, 64, 65, 66, 67] були присвячені окремим складовим трансформаційних процесів.

Російська дослідниця О. Пономарьова [68] проаналізувала процес становлення державності країн регіону (Словенія, Хорватія, Боснія та Герцеговина, Македонія, Сербія, Чорногорія і Косово); розкрила особливості державного устрою, партійно-політичних систем та соціально-економічних проблем.

Англійська дослідниця Д. Бет [69] зосредила свої дослідження на вивченні стартових умов інтеграції.

За редакцією Б. Радельїча [70] була видана збірка наукових праць балканських вчених. Це дало можливість оцінити процеси в

країнах РЗБ з точки зору самих балканців. У цілому дослідження були зосереджені на вивченні впливу європеїзації на процеси розвитку країн колишньої Югославії. Радельїч оцінив рівень залучення країн колишньої Югославії до євроінтеграційних процесів, звертаючи увагу на досягнення кожної країни на шляху до членства. Вивчаючи офіційні заяви ЄС, автор виявив, що швидкість демократизації та європеїзації не завжди однакові. Автор намагався виявити всі фактори, як зовнішні так і внутрішні, що впливали на процеси трансформації. Проаналізувавши в цьому контексті кожену країну окремо, він виявив основні проблеми та досягнення, які властиві кожній державі індивідуально.

Д. Манделч [71] зосередив свою увагу на вивченні досвіду Словенії в процесі євроінтеграції. Він вивчив прояви націоналізму, а особливо положення циган у країні. А. Петрічушіч і Л. Мікіч [72] проаналізували проблеми національних меншин у Хорватії. Вони зробили акцент у своєму дослідженні на тому, що забезпечення прав національних меншин є частиною вимог ЄС щодо країни-кандидата. Дослідники вивчили діяльність регіональної ініціативи відомої як Сараєвський процес. Було виявлено основні перешкоди в діяльності цієї організації, прояснили деякі проблеми в процесі повернення біженців та переміщених осіб.

Експертами Російської академії наук була підготовлена збірка наукових праць «Конфлікт у Косово та міжнародна безпека». Автори проаналізували історичні причини виникнення конфлікту в Косово, його національний, регіональний та міжнародний аспекти. С. А. Романенко [73] вивчила історію становлення Косово як незалежної держави. А. Улунян [74] визначив особливості становлення партійно-політичної системи Косова. Він звернув увагу на міжпартійне розмежування в середині албанського блоку в Косово. Вивченню етнічного фактору в Косово було присвячене дослідження М. Мартинової [75], вона проаналізувала історичні передумови кризи, а також описала міжетнічні розмежування в сучасному суспільстві Косово.

Дослідниками Центру Фрідріха Еберта було опубліковано збірку наукових праць, що розкривають особливості розвитку пост-югославських країн протягом останніх двадцяти років. Д. Відовіч та Д. Пауковіч [76] проаналізували політичну трансформацію Хорватії. Автори виділили в дослідженні дві частини: перша охоплює період з набуття незалежності до 2000 р., а другий – починається у 2000 р. Дослідники також підтвердили важливість зовнішнього фактору та значення вимог ЄС у процесі інтеграції.

Для аналізу трансформації політичної системи корисною виявилась робота Г. Вісока [77]. Він визначив яким чином реалізують свої права національні меншини (цигани, ашкалі, єгиптяни) у Косово. Автор вивчив як створюються політичні партії даних меншин, як вони функціонують та наскільки вони представляють інтереси своїх виборців.

О. Калоєва [78] також займалась вивченням політичних систем країн РЗБ, у центрі її досліджень була Сербія. В її статті описується процес формування партійно-політичної системи, аналізується структура та її зміни, законодавчі акти, які стосуються регулювання політичної діяльності партій.

Г. Жіковіч [79] проаналізував політичну структуру на рівні держави та ентитету, виборчу систему. Вивчив підготовку, хід та результати виборів у БіГ, а також порівняв вибори 2010 р. з попередніми та виявив основні досягнення, що дало можливість чітко визначити основні порушення та недоліки партійно-політичної системи.

М. Шпала та В. Станіславські [80] у своєму дослідженні розкрили ряд важливих питань: етнічна структура БіГ; конституційний устрій Боснії; адміністративний устрій; система управління; роль центральної влади; повноваження Високого представника. Вчені проаналізували основи протиріч між етнополітичними об'єднаннями та міжпартійні диспути. Автори послідовно описують роль та значення в політичних процесах зовнішніх факторів, включаючи, окрім ЄС та НАТО, сусідні держави (Хорватія, Сербія).

В. Дуріч [81] проаналізував у своїй статті місце релігійних та національних меншин у політичній системі Сербії. Автор вивчив нормативне регулювання участі національних меншин у політиці. Ще

одним аспектом дослідження було вивчення релігійної та культурної автономії національних меншин, як особливий спосіб участі національних меншин у суспільних справах республіки Сербія.

Праця Н. Тінатін [82] важлива для вивчення політичних трансформацій РЗБ. Автор у своїй роботі проаналізував особливості фінансування політичних партій, виявив слабкості як законодавчої бази, так і процесу його імплементації.

М. Нагірний [83] дослідив політичний розвиток Хорватії протягом 1990-х рр. Це дало змогу зрозуміти витoki певних політичних проблем, а також формування політичної ідеологій партій, які представлені у владі.

Дослідники Європейського політичного центру видали збірку наукових праць під редакцією К. Стратулат [84]. Автори дослідження звернули увагу на транзитивні можливості ЄС.

С. Качарска [85] проаналізувала сучасну партійно-політичну систему Македонії, окрім характеристики ідеологічних основ значних політичних партій країни, автор зробила акцент на ставленні політичних сил до європейської інтеграції. Подібні дослідження провела О. Барбулуші [81] стосовно Албанії.

Таким чином, для дослідження було залучено широке коло аналітичних матеріалів, що дають можливість послідовно вивчити вплив зовнішніх факторів на процеси трансформації в країнах Західних Балкан. Західнобалканські вчені намагаються показати як проблеми так і досягнення країн РЗБ у процесі політичних трансформацій та особливості впливу зовнішнього фактору. Російські вчені відрізняються більшою політичною заангажованістю; загалом їхні роботи носять анти-західний характер. В Україні ж дослідження РЗБ тільки починається, але вже є декілька важливих узагальнюючих праць. Разом з тим, у вивченій літературі недостатньо висвітлено такі проблеми, як міжпартійні дискусії щодо євроінтеграції в РЗБ; причини, що перешкоджають вступу до ЄС; результати співробітництва між РЗБ з одного боку та Турецькою Республікою й РФ з іншого. Необхідно також встановити зв'язок між зовнішніми факторами та політичними трансформаціями в РЗБ, виявити ступінь впливу державних та наддержавних акторів.

Список використаних джерел

- Mearsheimer J. J. Hateful neighbors // The New York Times. - 1996. – September, 24 // <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/P0004.pdf>
1. Mearsheimer J. J. Structural realism // International Relations Theories: Discipline and Diversity / Ed. by T. Dunne, M. Kurki, S. Smith. – Oxford University Press, 2010. - P. 71-88.
  2. Mearsheimer J. The Only Exit From Bosnia // The New York Times. – 1997. - October 7 // <http://www.nytimes.com/1997/10/07/opinion/the-only-exit-from-bosnia.html>
  3. Mearsheimer J. A Peace Agreement That's Bound to Fail // The New York Times. - 1998. - October 19 // <http://www.nytimes.com/1998/10/19/opinion/a-peace-agreement-that-s-bound-to-fail.html?pagewanted=2&src=pm>
  4. Mearsheimer J. The Case for Partitioning Kosovo // NATO's empty victory: a postmortem on the Balkan War / Ed. by T. G. Carpenter. - Washington, DC: CATO Institute, 2000. - P. 133-138.
  5. Mearsheimer J. Why is Europe Peaceful Today? // European Political Science. – 2010. - Vol. 9, No. 3. – P. 387-397.
  6. Baldwin A. Neoliberalism and Neorealism and World Politics // Neoliberalism and Neorealism: The Contemporary Debate / Ed. by A. Baldwin. – Columbia University Press, 1993. – P. 3-28.
  7. Гузіна Д. Проблеми демократизації: порівняльний аналіз політичних змін у Східній Європі // У пошуках правильної парадигми: концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи / Під ред. Д. Гузіни. – К.: АйБі, 2003. – С. 8-43.
  8. Даймонд Л. Визначення та розвиток демократії // У пошуках правильної парадигми: концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи / Під ред. Д. Гузіни. – К.: АйБі, 2003.
  9. Даймонд Л. Прошла ли третья волна демократизации // Полис. – 1999. - № 5. – С. 10-25.
  10. Пшеворський А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2000. – 320 с.
  11. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии // Гражданское общество в России // http://www.civisbook.ru/files/File/Shmitter_1996_5.pdf
  12. Линц Х., Степан А. «Государственность», национализм и демократизация // Гражданское общество в России // <http://www.civisbook.ru/files/File/1997-5-2-Linz,Stepan.pdf>

13. Санько Г. Особенности проявления мирового финансового кризиса в мировой экономике // *Partnerstwo i współpraca a kryzys gospodarczo-społeczny Europy środkowej i wschodniej* / Pod red. S. Partyckiego. - Lublin, 2010. – Т. 1. - Р. 116-121.
14. Кураташвили А. Теоретические проблемы предотвращения возникновения мировых экономических кризисов // *Partnerstwo i współpraca a kryzys gospodarczo-społeczny w Europie środkowej i wschodniej*. – Lublin, 2010. – Т. 1. - Р. 135-139.
15. Anastasakis O., Bechev D. EU Conditionality in South East Europe: Bringing Commitment to the Process. - 2003. – 20 p. // <http://www.cespi.it/STOCCHIERO/dossierBalceni/conditionality.PDF>
16. Trauner F. EU internal security policies in the Western Balkans: analyzing the intersection between enlargement and civilian crisis management // *Archive of European Integration*. – 2009 // http://aei.pitt.edu/33147/1/trauner._florian.pdf
17. Кудряшова Ю. Перспективы вступления в ЕС балканских государств // *Геополитика* // <http://www.geopolitics.ru/2012/10/perspektivy-vstupleniya-v-es-balkanskix-gosudarstv/>
18. Калоева Е.Б. Культурная политика в постсоциалистических странах на примере Сербии и Хорватии // *Восточная Европа: 20 лет социальной трансформации*. – М., 2010. – С. 116-130.
19. Калоева Е.Б. Некоторые особенности электората в Балканских странах // *Партии и избиратели в странах Центральной и Восточной Европы (2000-2010)*. – М., 2012. – С. 126-136.
20. Калоева Е.Б. О правах национальных меньшинств в Сербии // *Национальные меньшинства в странах Центрально-Восточной Европы: Сб. обзоров и реф.* / Под. ред. Т.Г. Битковой. - М.: ИНИОН РАН, 2007. - С. 69-82.
21. Калоева Е.Б. Основные направления новой внешней политики Сербии (2000-2012) // *Внешняя политика стран Восточной Европы в первом десятилетии XXI в.: Сб. науч. тр.* / Под. ред. Л.Н. Шаншиевой. - М.: ИНИОН РАН, 2013. – С. 102-132.
22. Гуськова Е. С надеждой на восстановление самостоятельности Сербии // *Фонд стратегической культуры* // <http://www.fondsk.ru/news/2014/10/21/s-nadezhdoj-na-voosstanovlenie-samostojatelnosti-serbii-30053.html>
23. Гуськова Е. Украина отложила евроинтеграцию. Повлияет ли это на Сербию // <http://guskova.ru/w/present/2013-4>
24. Božinović D. Regional Political Cooperation in the Western Balkans: Towards the Common Goal of Euro-Atlantic Integration // *Political thought. Regional Cooperation in the Western Balkans on the Road to EU and NATO*. - Скопје, година 8, септември 2010. - Р. 13-18 // <http://www.kas.de/macedonia>

25. Bandović I. Vujačić M. The European question in Serbia's party politics // EU integration and party politics in the Balkans / Edited by C. Stratulat. – 2014. - № 77. - P. 47-68 // http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_4716_eu_integration_and_party_politics_in_the_balkans.pdf
26. Samardžija V. The Relevance of Croatia's EU Membership for the Western Balkans and the European Union // Croatian Membership in the European Union – Implications for the Western Balkans / Ed. by E.M. Felberbauer, P. Jurekovic. – Vienna, 2014. – P. 19-36.
27. Ralchev S. Bosnia and Herzegovina // The Western Balkans in 2010/11: Departures in Democratisation and European Integration Europe's Southeast. – Sofia, 2012. – P. 17-31.
28. Ralchev S. Bosnia and Herzegovina // The Western Balkans: Between the Economic Crisis and the European Perspective. - Institute for Regional and International Studies, 2010. – P. 42-57 // www.iris-bg.org/files/The%20Western%20Balkans.pdf,
29. Ralchev S. Croatia // The Western Balkans in 2010/11: Departures in Democratisation and European Integration Europe's Southeast. – Sofia, 2012. - P. 32-44.
30. Ralchev S. Montenegro // The Western Balkans in 2010/11: Departures in Democratisation and European Integration Europe's Southeast. – Sofia, 2012. – P. 68-77.
31. Ralchev S. Serbia // The Western Balkans in 2010/11: Departures in Democratisation and European Integration Europe's Southeast. – Sofia, 2012. – P. 78-91.
32. Kacarska S. The EU in the Republic of Macedonia: An Active Player, a Framework for Integration or Both? // Europe and the Post-Yugoslav Space / Ed. by B.Radeljic. – England, Ashgate Publishing Limited. – 2013. - P. 87-108.
33. Džankic J. Montenegro and the EU: Changing Contexts, Changing Roles // Europe and the Post-Yugoslav Space / Ed. by B.Radeljic. – L: Ashgate, 2013. - P. 109-131.
34. Stojic M. From Deep-Seated Animosity to Principled Disagreement: A Comparative Analysis of Party-Based Euroscepticism in Serbia // Europe and the Post-Yugoslav Space / Ed. by B. Radeljic. – L: Ashgate, 2013. - P. 133-156.
35. Mehmeti I. Leandrit Democratization in Kosovo: The Role of International Institutions // Europe and the Post-Yugoslav Space / Ed. by B. Radeljic. – L: Ashgate, 2013. - P. 183-209.
36. Vajzovic E. Bosnia and Herzegovina in the EU Integration Process: A Carrot-and-Stick Marathon // Europe and the Post-Yugoslav Space / Ed. by B. Radeljic. – L: Ashgate, 2013. - P. 157-182

37. Armakolas I. NATO and Western Balkans New Strategic Concept, Old Challenges // Hellenic Center for European Studies. – 2010. - 16 p. // http://www.ekem.gr/images/stories/guide_nato_western_balkans.pdf
38. Simic J. Economic aspects of strategic partnership between Serbia and Russia // The new century liberal responses to global challenges. – 2014. – No. 06. - P. 22-32 // http://ceas-serbia.org/root/images/The_New_Century_No_06-J.Simic.pdf
39. Simic J. Neutrality of Serbia – With a View of the Future // The New century liberal, responses to global challenges. – 2012. - № 1. - P. 23-31 // <http://ceas-serbia.org/root/tromesecnik/The%20new%20century%20No%201.pdf>
40. Nič M. Serbia's relations with NATO: The other (quieter) game in town // The new Century liberal responses to global Challenges. – 2014. - № 6. - P. 36-41 // http://ceas-serbia.org/root/images/The_New_Century_No_06-Nic-Cingel.pdf
41. Konitzer A. Serbia between East and West // Russian History. – 2011. – Vol. 38, issue 1. – P. 103-124 // <http://booksandjournals.brillonline.com/content/journals/10.1163/187633111x549623?crawler=true>
42. Smith A. M. Russian Energy Interests in the Balkans // Advanced Research and Assessment Group. – 2008. – 13 p. // http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/50181/ipublicationdocument_singledocument/638c7947-a71a-41f5-bc91-fb6c430e1652/en/2008_March_Russ_Energ.pdf
43. Biocina M. Croatia, Russia sign South Stream contract // The news and views of South east Europe // http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2010/03/04/feature-02
44. Biočina M. South Stream puts Croatia back among Russia's partners // Nacional dnevno online izdanje. – 2010. - № 747 // <http://www.nacional.hr/en/clanak/50452/south-stream-puts-croatia-back-among-russias-partners>
45. Socor V. Croatia Hesitates Between EU and Russia on Energy Policy // The Jamestown foundation. – 2011 // http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=37782
46. Socor V. Croatia Joins Gazprom's South Stream Project // The Jamestown Foundation. – 2010 // http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=36129
47. Socor V. Russia and Croatia Resurrect Druzhba-Adria Oil Transport Scheme // Jamestown Foundation. – 2010 // http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=36125

48. Rüma İ. Turkish foreign policy towards the Balkans: new activism, neo-otomanism or/so what? // Turkish policy quarterly. – Winter 2010/2011. – Vol. 9, No. 4. - P. 133-140 // http://turkishpolicy.com/pdf/vol_9-no_4-ruma.pdf
49. Adiyaman Ş. Turkey-Macedonia Relations // Center for strategic studies // http://www.bilgesam.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=496:turkey-macedonia-relations&catid=95:analizler-balkanlar&Itemid=140
50. Türbedar E. Trilateral Balkan Summit in Istanbul // Türkiye ekonomik politikaları araştırma vakfı. – 2010 // http://www.tepav.org.tr/upload/files/1274094120r2517.Trilateral_Balkan_Summit_in_Istanbul.pdf
51. Djugumanov I. Balkan Euro-Atlantic Aspiration and Regional Cooperation // The Balkans and the Future of Euro-Atlantic Integration. Atlantic voices. – 2012. - Vol. 2, Issue 2. – P. 7-11 // <http://www.ata-sec.org/publications/atlantic-voices?start=10>
52. Taseva S. Legislation and Practices in the Financing of political Parties // Transparency International Macedonia. – 2011. – 59 p. // http://www.transparency.org.mk/en/images/stories/legislation_and_practices_in_the_financing_of_political_parties.pdf
53. Türbedar E. Trilateral Balkan Summit in Istanbul // Türkiye ekonomik politikaları araştırma vakfı. – 2010 // http://www.tepav.org.tr/upload/files/1274094120r2517.Trilateral_Balkan_Summit_in_Istanbul.pdf
54. Djugumanov I. Balkan Euro-Atlantic Aspiration and Regional Cooperation // The Balkans and the Future of Euro-Atlantic Integration. Atlantic voices. –2012. - Vol. 2, issue 2. – P. 7-11 // <http://www.ata-sec.org/publications/atlantic-voices?start=10>
55. Bartlett W. Regional integration and free-trade agreements in the Balkans: opportunities, obstacles and policy issues // The London School of Economic and Political Science. – 2008. - P. 25-46 // <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/LSEE/PDFs/Latest%20Research/2009item2bartlett.pdf>
56. Bartlett W. The variable impact of the global economic crisis in south east Europe // EconomicAnnals. – 2011. – Vol. LVI, No. 191. – P. 7-34 // <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0013-3264/2011/0013-32641191007B.pdf>
57. Bartlett W. Introduction // South East Europe after the Economic Crisis: a New Dawn or back to Business as Usual? // Ed. by W. Bartlett, V. Monastiriotis. – Research on South Eastern Europe European Institute, 2010. – P. 3-17.

58. Ralchev S. «Croatia» // The Western Balkans: Between the Economic Crisis and the European Perspective. - Institute for Regional and International Studies, 2010. – P. 58-70 // www.iris-bg.org/files/The%20Western%20Balkans.pdf
59. Stojkovski G. Albania // The Western Balkans: Between the Economic Crisis and the European Perspective. - Institute for Regional and International Studies, 2010. – P. 30-41 // www.iris-bg.org/files/The%20Western%20Balkans.pdf
60. Gashi P. The global economic crisis and Kosovo // South East Europe after the Economic Crisis: a New Dawn or back to Business as Usual? / Ed. by W. Bartlett, V. Monastiriotis. – Research on South Eastern Europe European Institute, 2010. - P. 81-89.
61. Брусилівська О.І. Посткомуністична Східна Європа: Зовнішні впливи, внутрішні зміни. – Одеса: Астропринт, 2007. – 349 с.
62. Брусилівська О. Системні трансформації посткомуністичних країн Європи. 1989-2009: навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2011. - 448 с.
63. Брусилівська О.І. Економічна трансформація країн Південно-Східної Європи // <http://brusylowska-olga.od.ua/articles>.
64. Брусилівська О.І. Ідеологічна трансформація країн Південно-Східної Європи: наростання націоналістичної хвилі? // Політичний менеджмент. – 2011. - № 3 (48). – С. 130-138.
65. Брусилівська О.І. Політична трансформація західнобалканських країн у 2004-2009 роках // <http://brusylowska-olga.od.ua/articles/52>.
66. Брусилівська О.І. Політична трансформація Сербії та Чорногорії у 2004-2009 роках // <http://brusylowska-olga.od.ua/articles/48>.
67. Пономарева Е.Г. Новые государства на Балканах. – М.: МГИМО-Университет, 2010. - 252 с.
68. Batt J. Introduction: the stabilisation / integration dilemma // Chaillot Paper. The Western Balkans: moving on / Ed. by J.Batt. – Paris: Institute for Security Studies, 2004. - № 70. - P. 7-21.
69. Radeljic B. Europe and the Post-Yugoslav Space: From Intervention to Integration // Europe and the Post-Yugoslav Space / Ed. by B. Radeljic. – L: Ashgate, 2013. – P. 1-31.
70. Mandelc D. Returning to Europe: Post-Yugoslav Europeanization of Slovenia and the Balkan Other // Europe and the Post-Yugoslav Space / Ed. by B. Radeljic. – L: Ashgate, 2013. - P. 33-61
71. Petričušić A. The Role of Political Parties in Minority Participation in Croatia // Political Parties and Minority Participation. – Skopje: Fridrich Ebert Stiftung, 2008. – P. 49 -85.
72. Романенко С.А. Косово: история, характер и динамика конфликта // Конфликт в Косово и международная безопасность. – М.: Институт экономики РАН, 2009. – С. 13-58.

73. Улунян А.А. Особенности общественно-политического развития «албанского мира» Косово // Конфликт в Косово и международная безопасность. – М.: Институт экономики РАН, 2009. – С. 59-92.
74. Мартынова М.Ю. Проблемы Косово: этнический фактор // Конфликт в Косово и международная безопасность. – М. Институт экономики РАН, 2009. - С. 93-156.
75. Vidovic D. Welfare State in Transition: Political Transformations. The Case of Croatia // Welfare States in Transition. 20 Years after the Yugoslav Welfare Model / Ed. by M. Stambolieva, S. Dehner. - Sofia, 2011. - P. 92-114.
76. Visoka G. Political Parties and Minority Participation: Case of Roma, Ashkalia and Egyptians in Kosovo // Political Parties and Minority Participation. – Skopje: Fridrich Ebert Stiftung, 2008. – P. 153-177.
77. Калоева Е.Б. Партийная система Сербии: тернистый путь развития // Партии и избиратели в странах Центральной и Восточной Европы (2000-2010). – М., 2012. – С. 94-125.
78. Cicović G. Overview of Multiparty Elections in Bosnia and Herzegovina // General Elections in Bosnia and Herzegovina 2010: Lessons Learned // The Association of Election Officials in BiH. – 2011. - P. 31-64 // http://www.aeobih.com.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=98%3Ageneral-elections-in-bosnia-and-herzegovina-2010-lessons-learned&catid=1%3Alatest-news&Itemid=75&lang=en
79. Stanisławski W. Bosnia's Chaos. Causes of the political crisis in Bosnia and Herzegovina today // The International Relations and Security Network // <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=108899>
80. Duric V. Religion and national minorities in the legal and political system of the Republic of Serbia // Politics and Religion. – 2012. – Vol. VI, No. 1. – P. 133-159 // http://www.politicsandreligionjournal.com/images/pdf_files/srpski/godina6_broj1/djuric.pdf
81. Tinatin N. Shining alight on political party financing: Albania, Croatia, Kosovo, FYR Macedonia and Serbia // Transparency International. – 2011. - 23 p. // http://www.transparency.mk/en/images/stories/shining_a_light_on_political_party_financing_eng.pdf
82. Нагірний М.З. Республіка Хорватія: державно-політичний розвиток у 1990-х роках. – Л., 2003. – 180 с.
83. Stratulat C. Albania and European Union - No time to depart from the "carrot and stick" approach // European policy centre. – 2013 // http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_3719_albania_and_the_european_union.pdf

84. Kacarska S. The EU in Macedonia Party Politics – Consolidating and Dividing // EU integration and party politics in the Balkans / Ed. by C. Stratulat. – 2014. - P. 69-82//http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_4716_eu_integration_and_party_politics_in_the_balkans.pdf
85. Barbullushi O. Albanian political parties, inter-party relations and the EU // EU integration and party politics in the Balkans / Ed. by C. Stratulat. – 2014. - P. 83-94 // http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_4716_eu_integration_and_party_politics_in_the_balkans.pdf